

A népviselet

Egy nép kultúrájának közvetlen megnyilvánulása, ami a tömegek életével szorosan összefügg és sorsukat végigkísérve, egyes események emlékét megőrzi és megmagyarázza a viseletük. A mi nemzeti viseletünk is ilyen. Híven tükrözi a sok évezredes magyar sorsot, mely időben és térben oly különböző helyeken ért el fontos korszakokat. A magyarok sorsával, történelmével együtt halad a viseleté is.

A magyar népviselet igen változatos és gazdag, vidékenként, sőt néha falunként más és más. Az ősi öltözködés számos darabja azonban megmaradt és az ország minden részében megtalálható. Ez arra utal, hogy a honfoglalás idején a magyar nép öltözete eléggé egységes lehetett. A vidékenként eltérő viseletek azonos vonásai a magyar faj alaptulajdonságaival függnek össze. A nép komolysága, méltóságteljes magatartása, járása a ruhaformák zárt, nyugalmas körvonalait követeli. A népi ruhát pontosan szabályok szerint kell felvenni, s mindenkinél egyformán kell álljon a testen szoros, feszes elrendezésben. Elcsúszás, lazaság nagy illetlenségnek számít. Ezt Undi Mária így fogalmazza meg: A mi népviseletünk inkább szabályos, némileg tán merev is, mintha egyenruha lenne. A díszbe öltözött paraszt szép szobornak tudja magát, azért ruhája csorbítatlan rendjére gondosan ügyel. Festés, fényképezés közben világért sem hajlana és csak a szoborszerű helyzetben akarja magát látni. Népviseletünk így azután nem is annyira festői, mint inkább konstruk- tív, azaz építészeti szépségü; amit festőinek látunk benne, az valójában csak a színek ragyogása és harmóniája. A népi ruha építészeti elgondolású zárt formakör, mely népünk katonás megjelenéséhez így illik és mind a test, mind a lelki világát így juttatja érvényre. Önérzetes büszke mivoltát, daliasságát pedig még jobban aláhúzza határtalan pompaszeretete, amely miatt a nép anyagi erején felül költ ruhájára s a színek, anyagok és az arany-ezüst csillogásáért sok mindenről lemond. Ősi keleti öröksége ez a magyarnak, melyet az elmúlt ezer évben sem a nemesség, sem a falusi nép nem volt képes másra elcserélni. Elnyomás, szegénység, divat, politika, idegen környezet nem volt képes ősi tulajdonságait megsemmisíteni.

Népviseleten szorosan véve azt a viseletet értjük, amelynek anyagát a nép maga termeli s a ruhát ebből az anyagból maga készíti. A népviselet egyes vidékek szerint változik, de itt aztán szigorúan egyforma és kötelező. Tágabb értelemben, népviseletnek szoktuk mondani azta a viseletet is, melynek anyagát nem a nép keze munkája szolgáltatja, sőt magát a ruhát sem a nép, hanem a belőle kiemelkedő kismesterember készíti, a nép ízlése szerint, hagyományos formára.

Az úri osztály nem ragszik a hagyományos formákhoz, hanem ruházatát módjához és a divathoz képest gyakran, mondhatnánk évente változtatja; a köznép nehezen eloállítható ruhadarabjai hosszú idore, sokszor egy életre szólnak és emberöltonként újulnak meg , éppen ezért a divat változásainak kevésbé vannak alávetve és a hagyományos formát jobban megörzik.

Nyugat-Európában szorosan vett népviselet nincs s a nép a történeti korok levetett úri viseletében jár. Mi még abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az ősi , egyes darabjaiban történelem elotti korok ruhaformái is itt élnek közöttünk....

Természetes, hogy a helyi ízlés is alakítja a népviseletet s egy-egy feltunni vágyó merész egyén újítása nem ritkán elismerésre talál, hamar divattá válik és rövidebb-hosszabb idore megrögzodik....

Az úri osztály viseletét egyedül a divat befolyásolja. A nép viseletét a múltban gyakran hatósági intézkedések is. Ezek leginkább arra irányultak, hogy a nép ne öltözködjék a felsőbb társadalmi osztály módjára, más esetben pedig gazdasági okokkal indokolták a tiltalmat, tudniillik a népet vissza akarták tartani a szertelen költsékeztől. Gyakran pedig az egyház tilalmazta az általa erkölcstelennek vagy illetlennek minősített ruhákat....

Népünk más-más ruhában járt télen és nyáron, ünnepnapokon vagy hétköznapon. Népviseletünk mindkét nemnél az életkor szerint is változatos. A születés, járt tudás, iskolaköteles-, serdültkor, házasság, öregkor mind egy-egy állomás az egyén öltözeteinek sorában.

Az öltözködésben társadalmi különbségek egy ugyanazon falu népénél is vannak. A szegényebb néposztály - mivel nincs módjában a ruhát újítani, vagy pedig a jobb módúaktól reámaradt nem divatos, megúnt, levetett ruhákban kénytelen járni - tovább orzi a régi viseletet, mint a gazdagabb falubelije.

A hagyományos népviselet legjobban megmarad a pásztor embernél, aki a falusi társadalomtól kiszakadva él....

A magyar viselet, mint az előbb elmondottakból következik, két jól megkülönböztethető rétegre oszlik; az úri viseletre, melyet nemesi-, nemzeti-, vagy magyar-viseletnek szoktak nevezni és az alsó társadalmi osztály viseletére, melyet paraszt-, jobbágy-, vagy általánosabban népviseletnek mondanak. Kétségtelen, hogy a két társadalmi réteg viseletét eredetbeli rokonság is fuzi egymáshoz, mégis a hagyományozó társadalmi réteg; a nép viseletét osibbnak kell tartanunk, mint az úri osztály újításokkal, idegen hatásoknak jobban kitett ruházódását....

A ruházatot a külső forma, az anyag, a belső szerkezet, vagyis a szabás és a használat módja szerint vizsgálhatjuk. Külső forma szerint az öltözékek változatosak, de szabásra már kevésbé. Mivel a ruhának nem a külső minőség; szín, díszítés, méret, adja meg az állandó jellegét, hanem bizonyos belső szerkezet, éppen ezért a ruhaféléket az anyag és szabás alapján tárgyaljuk....

Az öltözködés táji különbségei, az öltözetdarabok változatossága, a viselés és viselet összehasonlításának helyi normái és hagyományai alapján kialakult különböző népviseletek jellemzik egy-egy népcsoport hagyományos kultúráját, erősítik az összetartozás tudatát.

A magyar nép viseletcsoportjai a népviselet gazdag táji változatait mutatják. A torockói viselet az igényes kidolgozású, értékes alapanyagból készült, kézműves termékeket használó táji viselet példája. Sárköz a hirtelen jött jó mód következtében kivirágzó, a bőséget mennyiségben, díszítésben, színekben megjelenítő népviseletet képviseli. A matyó népviselet sajátos összhatásával, látványos díszítményeivel az egész magyar paraszti kultúra egyik reprezentációjává vált. A kalocsai népviselet pedig a kései paraszti ízlés-virágzás tanulságos példája. A csángó viselet az önállóságra és az archaikus öltözetelemek megőrzésére mutat példát. A csángó népviseletről bővebben szólunk, írunk a következő fejezetekben.

A gyimesi csángók

Gyimes a Keleti-Kárpátokban, a Tatros folyó felső folyásánál mintegy 30 km hosszúságban, átlagosan 1000 m magasságban elterülő kistáj. Három nagy kiterjedésű település alkotja: Gyimesbükk (Bákó megye), Gyimesközéplak és Gyimesfelsőlak (Hargita megye). Mindhárom település központi magja a Tatros völgyében, a vasút és a közút két

oldalán helyezkedik el, a lakóházak azonban messze felhúzódnak a Tatrosba ömlo patakok mentén.

Kopár, hegyes vidék. A népdal is azt tartja: „A gyimesi hegyek kobol vannak rakva”. Kopárságát a még itt-ott megmaradt erdőfoltok, hegyvidéki kaszálók és a patakok völgyében megbúvó házacskák élénkitik. A lakott terület tengerszint feletti magassága 700-1000 m között váltakozik.

Gyimes sajátos "Patakország" az egykori Csíkszék keleti határán, a Tatros felső folyásánál. A Gyimes helynév első okleveles adata a "Ghemes" (1677-ből). 1626-ban Bethlen Gábor várát, nagyobb vámházat emelt Moldova és Erdély határánál, romjai ma is láthatók. Nem tudni miért, a nép e maradványt Rákóczi várának nevezi. Talán az első települések éppen a vámházhoz kapcsolódtak. Az első biztos adat Gyimesvölgye lakosságáról egy 1721-es összeírás, ez 19 vándorló családról szól. A Gyimes név a gim szóra vezethető vissza, olyan hely, ahol sok a gímszarvas. Czirbusz Géza szerint (Erdély, 1908.141) a Ghymes névfejtése a következő: „figyelo hegy a gót gaumján igéből jött vala”. A Tatros „tatárost” jelent. Első okleveles említése 1466-ból maradt fenn. A román Trotus magyar eredetű víznév. A „Lok” elsősorban földrajzi fogalom, szláv eredetű közszó, jelentése patak menti rét, sima hely (románul lunca). A „Gyimes-Loka” név először 1701-ben szerepel hivatalos irományokban. A „Gyimesi lunka” megnevezéssel is találkozhatunk.

A Tatros folyó felső vízgyűjtőjének területe - a Gyimesi szorosig - mintegy 650 km². A Tatros a Szello-hegy (Vf. Viscol - 1496 m) északnyugati lejtőjén ered.

Gyimes vidéke (Gyimesfelsőlok és Gyimesközéplek) területe 201,5 km², míg lakossága 1996 január 1-én 8.958 fő volt. A Gyimes völgyének megközelítése Középcsik területéről, a Gyimesi-hágó irányából történik. A Gyimes vidéket a 12A országút szeli át: Csíkszereda és a Gyimesi-szoros közti távolság 50 km. A Csíkszereda-Gyimesvölgye vasútvonalat 1897. október 18-án adták át a forgalomnak.

Csíkszereda irányából Gyimes határát a Fügés-tetői hágón (a csángók Csermászónak, Szermászónak vagy Sermászónak nevezik) érjük el, ahonnan csodálatos látvány fogadja a látogatót. A Fügés aljában már a Tatros vize völgyében folytatjuk mintegy 30 km-es utunkat, ahol a völgyben települt falvakat a mellékvölgyekben, azaz „patakokban” lakók éppen „gödör”-nek mondják. A szójhagyomány szerint legelső település a Gyimes völgyében, a Bükkben, Sáncloka volt.

Gyimes lakossága, a „gyimesi csángók” - 1992-es adatok szerint mintegy 15 000 fő -, a XVIII. század vége óta folyamatosan telepedtek meg az akkor még lakatlan határorvidéken. A telepesek legnagyobb részét a környező csíki és Gyergyó székely falvakból érkeztek, s a hegyekkel körülvárt Gyimesben hosszú időn át orizték, konzerválták (életmódjukban, szokásaikban, nyelvezetükben) a székely hagyományt. A lakosság napjainkban is döntő többségben magyar.

Magának a "csángó" szónak a jelentése máig nem tisztázott, vannak, akik annak „kóborló”, „vándorló”, „csámborgó” jelentését vallják, mások a „csonk” eredetet magyarázzák. Az emberek nagy része a „csángó” szót automatikusan a moldvai csángókra alkalmazza, holott e név alatt egyrészt olyan magyarokat értenek, akik a moldvai és havasalföldi területen élnek, de ez a székelyektől különvált magyar csoportok összefoglaló neve is ez. Az elnevezések abban egyeznek meg, hogy olyan néptörédekről van szó, amely az anyaországtól távol, idegen környezetben máig megőrizte sajátos etnikai jellegét, ősi nyelvjárását, anyagi- és szellemi kultúráját.

A gyimesi csángóknak a környezethez alkalmazkodva a megélhetés alapja hagyományosan a fakitermelés, a juh- és szarvasmarhatartás volt, az ezt kiegészítő egyéb gazdasági ágakkal, mint például a kádár- és ácsmesterség, vagy gyapjú-, len- és kenderfeldolgozás. „A gyimesiek hagyományos gazdálkodása és életmódja a magyar nyelvterület egészét tekintve sajátos helyzetű, más nagyobb magyar népcsoportoknál nem találjuk meg. Európa-szerte elterjedt magas helyi övezetekben, legtípusosabb változatáról alpi gazdálkodásnak nevezik. A Kárpátokban mindenütt megtalálható. Mivel van eredeti magyar szavunk a magas helységek jelölésére, leghelyesebb, ha havasi gazdálkodásnak nevezzük”. E havasi gazdálkodás jellegzetessége, hogy üzemegységei több, egymástól távol eső darabban fekszenek. A nagyobb kaszálók a völgyi lakótelepüléstől távolabb, a hegyek lábánál kezdődnek, s felnyúlnak az erdők széléig, illetve a havasi legelőövezetig. Egy-egy család a környező hegyek több pontján (nem ritkán 8-10 km távolságban is) tarthat fenn kaszálót, vagy ahogy Csíkhöz hasonlóan Gyimesben is nevezik: reglot. A havasi legelők szintén több tagban helyezkednek el, használatuk évszakonként változó. S bár telelonek nevezett legelőterület is van, a jószág igazi teletetése a völgyben, a lakótelepülés körül történik, a nyáron begyűjtött takarmányon. Az üzemegységek ilyen fajta szétválasztásáról és a lakóház körüli udvar organikus, funkcionális beosztásáról Hofer Tamás írt elemző tanulmányt. Megállapította, hogy éppen ezzel a döntően állattartó életmóddal függ össze a gyimesiek szállásain (akár az ideiglenes szállásokon, akár a lakótelepüléseken) megfigyelhető megosztottság, melynek lényege, hogy elválassza, megkülönböztesse ember és állat életterét. Ez az elgazdaságonként eltérő körülményekhez igazodva sokféle változatos udvar- vagy telekformát eredményezhet, melyet Hofer Tamás archaikus, kötetlen udvar-berendezési szintnek nevez.

A gyimesi ember az önellátásra rendezkedett be, különösen az épületek építése, az élelem, ruházat előállítás terén. Mindezt az ostermelés alapfokon ma is tudja biztosítani.

A népszaporulat szempontjából a kis telepek lassú növekedése vehető számba. 1779 körül a Gyimes völgye lakossága 550 fő körül lehetett. A betelepülésre vonatkozó adatok a 17. századtól követhetők. A lakosok a csíki községekből menekültek a zsellérség, a katonaság és adó elöl. Többen Moldovába telepedtek le, majd visszaszivárogtak a mai Sánclaka környékére és aulról felfelé népesítették be a Tatros völgyét és a patakokat.

A településszerkezet is sajátosan módosult: a völgyekben a hosszanti útifalu, míg a mellékvölgyekben, a patakokban a szórvány több változatával találkozhatunk. A gyimesi csángó ház a székház egyik típusa. A havason, az esztenán a házakat faragatlan gerendákból építik. A patakok mentén elszórt házak egy-egy tizedet alkotnak (Rána, Ciherek, Ugra, Görbe, Boros, Sötét, Kápolna, Rajkók). A helyi identitástudat ma is erős: a gyimesi csángók nagy része tudja, honnan csángáltak ide. Nyelvjárásuk is a felcsíkiakéval hasonlítható. Gyimesben más mindenki jövevény, a benszülött a csángó.

Sajátosan alakultak e vidék néprajzi hagyományai is. A vidék gazdag népi táncgyománnyokban, mondavilágban és dallamkincsben. A parasztzenészek egyik sajátos népi eszköze, a gardon (tekno alakú, húros ütőhangszer) puhafából készül. A gyimesi csángó magyarok legfőbb szórakozási alkalmá a tánc volt. A szakemberek közel 35 féle táncalkalmat és mintegy 30 táncfajtát tartanak számon. A táncrendből napjainkra a fiatalok is ismerik a magyarost, csárdást, németest, hejszát. A zenészdinasztiák tagjai közül sokan ismerték Pulika Jánost és Mihályt, Halmágyi Mihály gardonyost és társát Gizi nénit. Zerkula Jánost, a gyimesi népzeneészt a népművészet mestereként ismerik. A nagy zenészdinasztiák kihalóban vannak. A hetvenes évek táncrendjében szerepelt a hétlépés, egytoppantós, háromtoppantós, sormagyaros, talján polka, háromsírulos, balánké,

moldvai, csoszogtatós, keresely, sántanémetes és porka. Ismeretes még a héjsza és a békási ruszka.

A népi kultúra zárt helyzete folytán a gyimesi csángó paraszti műveltség archaikus rétege sokoldalúan tanulmányozható.

A gyimesi csángók ezen a területen joggal vívtak ki maguknak szinte megbecsülést. Rúdra való lepedok vásznán vagy övszalagon (bernyóc), ingujjon, vagy párnacsúpon, pásztorboton, csángós bundán, guzsalyon vagy hímestojáson a formák és változatok olyan gazdag leltárát orzik, amelyet felmérni szinte lehetetlen.